

JOAN BOADAS I RASET

(Arxiu Municipal de Salt)

Totes les transformacions que es realitzen en qualsevol país es deuen a la gent que hi habita. Per tant, abans de parlar dels canvis agrícoles que es van donar al Principat al llarg del segle XVIII ens cal parlar dels canvis soferts per la població durant aquell segle.

Catalunya passa dels 400.000-500.000 habitants l'any 1718, és a dir just superada la Guerra de Successió, a 814.000 l'any 1787. Per tant, en poc menys de setanta anys el nostre país pràcticament duplica la seva població. ¿Quines són, però, les causes que provoquen aquest creixement tan espectacular?

En primer lloc podem destacar que durant el segle XVIII no trobem cap crisi de mortalitat excepcional produïda per les epidèmies. Les grans pestes baix medievals que havien assolat Europa, i en conseqüència Catalunya —recordem els efectes de la Pesta Negra de 1348—, no es tornaran a repetir o, almenys, no ho faran amb la virulència dels segles passats.

En segon lloc, si la població creix de manera constant i sostinguda, forçosament l'economia ha d'evolucionar de forma positiva. Si la població creix i l'economia no ho fa en la mateixa mesura el creixement demogràfic queda aturat.

Hem de tenir en compte, doncs, que hi ha una estreta relació entre augment demogràfic i augment econòmic. Si creix la població augmenten els braços per treballar però també les boques per alimentar. I serà la necessitat d'alimentar aquesta població i el fet que hi hagi suficients braços per treballar, la que impulsarà les transforma-

cions agrícoles al camp català del segle XVIII.

Així, com a resposta a aquest creixement demogràfic, i alhora estimulants-lo, l'agricultura del camp català del set-cents experimentarà modificacions molt profundes. D'una banda hi va haver un augment de la superfície cultivada, és a dir, una extensió de la superfície dedicada als conreus, a la producció agrícola. De l'altra, en certes zones del Principat, es va experimentar un procés d'intensificació de la producció que ve motivada per la utilització de noves tècniques de conreu.

Pel que fa a l'extensió de la superfície cultivada fou la necessitat d'alimentar una població en augment la que obligà que es possessin en funcionament terres que fins aquell moment no eren aptes per a l'agricultura. Com s'aconsegueix això? En primer lloc mitjançant el **desboscament** i l'**artigatge**, és a dir, convertint molts boscos en camps conreables. Quan les terres eren planes n'hi havia prou; quan ens trobem en zones muntanyenques es va recórrer a les feixes. Però aquesta fal·lera de noves terres farà que l'extensió no s'acabi aquí. Es dessecaran estanys i aiguamolls (Sils, Bellcaire, Pals) i es recuperaran terres al mar com el cas dels deltes de l'Ebre i del Llobregat.

Respecte a l'estany de Sils els primers intents de dessecació són de l'any 1702. Tot i així, i segurament a causa de la Guerra de Successió, s'haurà d'esperar fins el 1768 per obtenir uns resultats de dessecació importants que es veuran definitivament acabats cap a mitjan segle XIX.

A finals del segle XVIII, el viatger Zamora en passar per aquell indret escrivia: «**como de este camino se alcanza a ver el terreno que antes fue estanque de Sils, conviene notar que era muy grande, que se inundaba con la riera de Caldas y otras, y que se disecó 22 años hace a costa del Duque de Medinaceli, por medio de una acequia que va a desaguar a la riera de Santa Coloma...**».

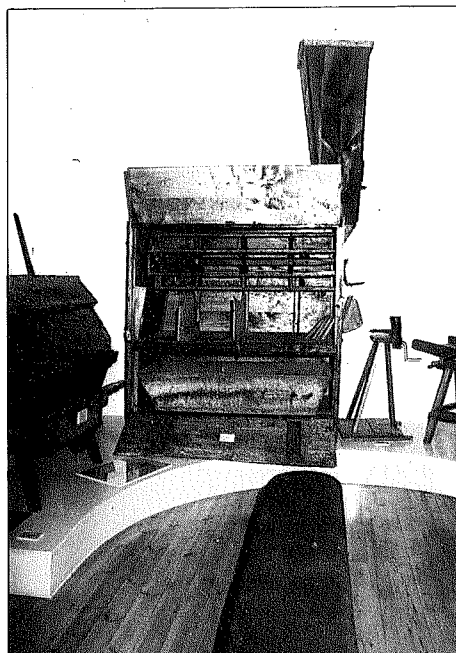
Hem vist, doncs, com es guanyaven noves terres. Però a part d'aquesta extensió hi ha també una intensificació de la producció. Com s'aconsegueix que les terres donin més? Introduint i/o millorant els regadius, utilitzant els adobs i portant a terme un sistema de rotació de conreus més modern que permeti la progressiva supressió del guaret.

El fet de poder regar les terres n'augmenta, lògicament, el seu rendiment. Creixerà el nombre de **safareigs** i de **basses** per a regar. Augmentaran també el nombre de **pous**, **sinies**, **sèquies** i **canals** en un intent de poder fer arribar l'aigua al màxim de terres possibles.

Per fer rendir més les terres es recorrerà també al seu adob. Ja al 1617, fra Miquel Agustí en l'obra titulada **Libre dels secrets de l'Agricultura...** —que es redita constantment al llarg del segle XVIII— indica que les terres cal adobar-les amb fems barrejats de bou i cavall. Però també diu «**es bueno, después de haber segado, y quitado el trigo del campo, echar fuego a los rastrojos, labrándolos luego después**». Un altre sistema utilitzat per tal d'adobar les terres és el del **formiguer**, pilot de llenya seca i brossa cobert de terra, que es crema i s'escampa.

Un altre viatge de finals del set-cents, Antonio Ponz, ens diu que «**hasta de Buenos Aires traen sacos del de la paloma para sus abonos, y se paga a seis pesetas cada uno**». Es refereix a l'adob conegut amb el nom de **guano**.

Durant aquests anys s'introduiran també nous conreus, farratges, cànem, blat de

La Gabella, Museu Etnològic del Montseny. Farinera-Pastera.

moro, arròs —la patata com a aliment d'ús quotidià no s'introdueix fins a principis del segle XIX— i, alhora, hi ha certes zones de Catalunya que s'especialitzen en un tipus de conreu determinat, sobretot el conreu de la vinya.

La pràctica del **guaret**, és a dir de deixar reposar la terra durant un o més anys per tal que recuperi la seva fertilitat, també s'anirà abandonant. Es tendirà a la rotació biennal, que equival a sembrar blat un any per altre, però utilitzant l'any de repòs per a plantar-hi farratges i llegums que oxigenen la terra i la preparen per a la propera collita de blat.

Però, a més a més, aquest augment de conreus fa que augmenti la cabana ramadera i, alhora que dona carn a la població permet, amb els seus fems, un millor adob de la terra.

Hem vist l'augment de la població, el creixement de l'agricultura però el que ara ens falta veure és el creixement del mercat, és a dir, el desenvolupament de l'activitat comercial. En primer lloc cal dir que la intensificació agrícola de certes àrees catalanes provoca que hi hagi un excedent, és a dir que sobrin productes. Es deixa de produir únicament per consumir i es passa a produir per al mercat, és a dir per vendre. La venda en els mercats d'aquests productes que sobren, que ja no són necessaris per a la pròpia subsistència, permet d'acumular una quantitat de diners que al mateix temps permetrà a la població de poder adquirir d'altres productes que li són necessaris, com ara eines o vestits, cosa que, al mateix temps, estimula a l'artesanat i posa les bases del que serà el creixement de la indústria catalana.

Hi ha, però, un altre mercat que ajudarà en gran mesura a la reactivació econòmica catalana i que és el mercat colonial americà. Com ja es sabut el descobriment l'any 1492 del continent americà fou una empresa duta a terme per la corona castellana i, en morir Isabel la Catòlica va especificar que aquelles terres pertanyien als castellans, mentre que la resta de regnes en queden exclosos. Aquesta prohibició, que no serà aixecada fins 1778 amb el decret de Lliure Comerç atorgat per Carles III, ha estat sovint utilitzada per certs historiadors per remarcar la crisi catalana dels segles XVI i XVII. Tot i així, però, hem de considerar que més que la prohibició —que també la tenien els altres països europeus i se la saltaren ràpidament— va ser la pròpia debilitat econòmica i social catalana dels s. XVI i XVII la que impedí el comerç amb el continent americà. Quan Catalunya comença a créixer econòmicament —i serà a mitjan segle XVIII— s'envien vaixells a Amèrica com, de fet, ja s'havia aconseguit anteriorment.

Les exportacions cap a Amèrica (sobretot en un principi, hi juguen un paper fonamental els productes derivats de la vinya, com ara l'aiguarent, i més tard els productes tèxtils) provocaran que es creï una

acumulació de capital, el capital comercial, que haurà de buscar noves sortides per a la seva inversió. I aquest és el darrer punt de l'engranatge de les transformacions del segle XVIII: aquests capitals seran reinvertits en la manufactura, és a dir, en la indústria.

El que cal tenir en compte, doncs, quan es parla de revolució agrícola, referida al segle XVIII, és l'articulació de diversos factors que la fan possible. En primer lloc l'augment de la població, segueix un procés d'intensificació de la producció, que ve donat tant per un augment de la superfície conreada com per l'especialització en conreus com la vinya, l'olivera, els ametllers, etc. i, en darrer lloc una orientació cap al mercat de la producció excedentària, cosa que permet una acumulació de capital i comporta el trencament d'una agricultura de subsistència.

Fins aquí hem dibuixat, bé que superficialment, les característiques bàsiques de l'agricultura catalana del segle XVIII. El que cal veure ara és si aquest model general encaixa quan s'analitzen casos més particularitzats. Els pobles que hem escollit han estat dos del corredor pre-litoral (**Riudellots de la Selva i Girona**), un de la costa (**St. Feliu de Guixols**) i un de muntanya (**Arbúcies**).

Si ens fixem en l'evolució de la població, el primer que sobta és el desequilibri existent —desequilibri d'altra banda ben conegut— entre població de muntanya i població del litoral. Així, mentre Arbúcies no veu augmentar la seva població entre 1718 i 1787, i fins i tot en perdria, atès que passaria de 1057 a 904 habitants (tot i que caldrà investigar més aquesta qüestió, perquè segons A. Bover el poble passaria a 108 cases l'any 1708 a 170 l'any 1787. Sant Feliu de Guixols passa en les mateixes dates de 1543 a 5090 habitants.

Pel que fa a les altres dues poblacions, Girona passa de 4473 a 8014 habitants i Riudellots de 374 a 432. És a dir, deixant de banda la població del litoral, la resta de

pobles tenen un índex de creixement inferior (i en dos casos molt inferior) a la mitjana catalana.

Si ens hem de refiar de la informació que ens donen els **cadastres**, haurem d'afirmar que, llevat de Sant Feliu de Guíxols, la major part de les terres conreades eren dedicades als cereals, i més concretament al blat, atès que es tracta del producte bàsic per a la subsistència. A Sant Feliu la situació és ben diferent i és el conreu de la vinya el que ocupa més de la meitat de la superfície del terme. Mentre que en els altres pobles analitzats la vinya no tindria altra utilitat que el consum personal, a Sant Feliu i gràcies a ser un port marítim s'inicia un procés d'especialització cap a aquest conreu perquè pot aconseguir blat amb facilitat a través d'intercanvis comercials.

Disposem, però, d'altres formes que ens donen més informació respecte a la varietat de conreus del camp català. Així, en els **«Capítols i Ordinacions del General de Catalunya»** de l'any 1704, se'ns constata l'existència de cigrons, fesols, faves, garrofes, pèsols, alls, i de fruites com castanyes, figues, nous, pinyons, olives, pomes, prunes i panses, etc.

Altrament, el viatger anglès Arthur Young, en entrar a la comarca de la selva l'any 1787 constata que **«el sòl és ric, negre, profund. Les garbes encara són als camps però ja han llaurat i sembrat fesols. Aquí cullen pèsols, blat de moro, faves, canem, etc., i si tenim en compte que no reguen, les collites són bones»**.

Quan Zamora es dirigeix a Arbúcies escriu: **«Hay prados buenos, parrales y elevados olmos, nogales, algun vacuno y algunas casas, lo que hace divertido el camino y en verano hermoso»**.

L'esmentat Antonio Ponz afirma que **«la selva es buena para todos los frutos y granos, y asimismo para vino y aceite»**.

Trobaríem molts altres testimoniatges que evidenciarien aquest creixement agrícola. Però, quan parlem de bones collites al segle XVIII, què volem dir exactament? A les

terres del Pla de Girona, si prenem com a referència les de millor qualitat sembrades de blat, donaven un rendiment al primer quart del set-cents de menys de 200 kg. per vessana. Cap a mitjan segle, el rendiment de les millors terres dels camps de Riudellots era de 315 kg/vessana.

I això no significa que no existís un procés de selecció previ a l'hora de plantar el blat. Ja a l'any 1617 fra Miquel Agustí deia que **«antes de sembrar las simientes, conviene ponerlas en agua por espacio de algunas horas; después tenderlas á la sombra á enjugar, y los granos que se han sumergido al ondo, estos seran los buenos para sembrar, y los de encima del agua pondreis á parte, y secos los hareis moler para aprovecharos de la poca harina que tuvieren»**.

Tot i aquesta selecció, si comparem aquells rendiments amb els que es donen avui dia, la diferència és molt important: la quantitat de blat sembrada actualment per vessana estaria entorn dels 30-32 kg. (la mateixa que al segle XVIII); el rendiment que actualment s'aconsegueix en una anyada normal és superior als 800 kg./vessana.

La freqüència de les crisis agràries en les societats d'Antic Règim poden quedar en part justificades amb un tipus de rendiments com els que estem analitzant. Un any, o una sèrie d'anys, que les condicions meteorològiques siguin adverses, ha de provocar una greu reducció de la collita i, en conseqüència, una alça de preus que posi en perill la subsistència de la majoria de la població.

Però això encara no és tot. Si a aquests febles rendiments hi restem la part de collita que cal lliurar al propietari de la terra, el delme i altres contribucions eclesiàstiques, les conductes pagades en blat al cirurgià, al ferrer, al sastre, al metge i al teixidor, i, encara hi restem la part que cal guardar per a la collita següent, haurem d'acabar deduïnt que la part que retenia el pagès per a l'alimentació de la seva família era molt reduïda.

Un altre aspecte que ens caldria analitzar

La Gabella, Museu Etnològic del Montseny. Roturació de terres.

és amb quines eines era treballada aquesta terra, és a dir, quin era l'utilatge agrícola del pagès del set-cents. Si observem qualsevol inventari del segle XVIII veurem que la «maquinària» del camperol es reduïa bàsicament a les arades dels bous, els dallots per segar els cereals, fangues i tràmeacs per treballar la terra, algunes forques i destrals, garbells, çarretes i tamborells i poca cosa més.

De tota manera, aquest home tenia un aliat fidel a l'hora de treballar els camps. Ens referim, lògicament, al bou. Ja en el segle XVII el frare Miquel Agustí deia que **«tanto hace un par de mulas, como dos pares de bueyes; si bien es verdad, que en las tierras fuertes, es mejor arar con bueyes»**. I les terres de la nostra comarca devien ser de les fortes doncs els pagesos del segle XVIII es decanten més per la lentitud del bou que per la rapidesa de les mules o eugues. A l'any 1716 a Girona hi trobem 81 bous front 47 animals de peu rodó. A Riudellots de la Selva els bous són 221 l'any 1734 i cavalls, eugues, matxos i mules només arriben a 81.

Caldria analitzar més casos, però el canvi del bou per la mula, cosa que significaria un tret modernitzador per a l'agricultura, no es dona a les nostres contrades al llarg del segle XVIII.

Però hi ha un altre fenomen que mirat des d'ara ens podria resultar encara més estrany. Ens estem referint a l'escàs nombre de vaques que trobem a la nostra comarca al llarg del set-cents. Caldria fer més buidatges de llibres d'inventaris notariais per a detectar-ne la seva possible presència, però amb les dades que avui tenim podem afirmar que almenys fins al darrer quart del segle el seu nombre era molt reduït, fet que d'altra banda és ben comprensible si teniu en comptes que els terres es dedicaven bàsicament al conreu de cereals i, per tant, mancaven farratges per tal d'alimentar-les. L'altra conclusió que n'hem d'extreure és que la llet de vaca era un aliment pràcticament inexistent i en conseqüència no formava part de l'alimentació de la població, cosa que hagués reduït l'elevat índex de mortalitat infantil.

La resta de la cabana ramadera la comple-

taven els porcs, les ovelles (presentes a la pràctica totalitat de les cases) i els galliners on conduir-hi l'aviram.

Quan parlem d'agricultura sovint ens oblidem del paper que juga el bosc i de l'activitat que al seu entorn s'hi desenvolupa. Ja a començaments del segle XVII el frare Miquel Agustí opinava que: «**hay dos árboles, que son estimados a peso de dinero, como la encina y el castaño, por dos cosas principales; la primera, porque producen fruto, el qual en tiempo de hambre, y esterilidad se pueden hacer de ello pan mezclado con cebada; la segunda por ser la encina tan excelente para hacer de su madeja tinajas, y cubas para el vino**».

No són únicament tines i bótes, del bosc se n'extreu la matèria primera per a fer **caixes** (pensem en les caixes de núvia presents a totes les cases), **llits, cadires, mànecs** i, sobretot a partir de mitjan segle XVII, els **cèrcols** i **rodells** de castanyer, que donaran origen a l'ofici del **roder**, activitat íntimament lligada a l'augment de l'exportació de les nostres costes i principalment amb la indústria de salaó del peix.

L'increment de la població durant aquest segle comportarà, lògicament l'augment del nombre d'habitacles. Caldrà construir noves cases i des dels **cairats** fins a les **portes** i **finestres** s'hauran de treure del bosc.

Però encara hi ha altres aspectes que semblen marginals i que tenen una notable importància. El viatger Zamora quan es troba pels encontorns d'Hostalric apunta en el seu diari que «**sin embargo de haber montes vale cara la leña porque sus dueños quieren mejor mantener las carrascas por la bellota**»; (les «carrascas» són els **coscolls**, uns arbustos que donen glans i, per tant, serveixen d'aliment als porcs). I més endavant explica: «**en Breda hay algunos prados, a un lado y otro del camino, y muchos brucs que cortan para los alfareros**». No cal oblidar que Breda exportava al llarg del segle XVIII, des del port d'Arenys, en destinació a Amèrica gran quantitat d'olles i plats.

La importància del bosc en l'economia del set-cents és, doncs, un element a tenir en compte. No serà únicament el paper jugat pel suro, com es demostra a Sant Feliu de Guíxols a partir de mitjan segle, o la construcció de vaixells a les drassanes costaneres. A Arbúcies les terres que es colonitzen durant aquest segle són les del bosc. El «**Rieral**», les bones terres, han estat secularment ocupades. El veïnat que neix ara, el veïnat de França, s'especialitzarà en l'explotació del castanyer. Andreu Bover parla de la consolidació de la vocació forestal de la vila d'Arbúcies durant aquest segle XVIII.

Abans d'acabar, però, encara ens caldria fer una nova consideració. A qui pertanyien, quins eren els propietaris d'aquestes terres i d'aquests boscos que amb un esforç sobrehumà conreaven els nostres avantpassats? La resposta no es pot generalitzar, però en molts casos la terra, com es pot suposar, no era del que la treballava.

Al Pla de Girona els pagesos no arribaven a ser propietaris ni del 4 per cent de les terres que conreaven. Els **privilegiats** i el **clergat** en controlaven el 70%.

A Riudellots de la Selva ho tenien un xic millor. Mentre que les classes rendistes en posseïen, el 34%, els pagesos n'eren propietaris del 47%.

Aquest fenomen no es dona a Sant Feliu. Si deixem de banda les grans propietats del **monestir benedictí**, el que es comprova és que la majoria de la població pot accedir a un tros de terrenys que l'ajuda a mantenir-se.

A nivell general, però, tot i que el pagès es troba establert a la terra mitjançant **contractes emfitèutics** (és a dir, paga a perpetuïtat un cens pels camps que treballa), la seva propietat restarà en gran part en mans de la noblesa i el clergat.

Per cloure aquesta exposició, i si hem de fer una valoració general de l'agricultura a la comarca de la Selva al llarg del segle XVIII, pensem que el balanç és positiu. El

Camps de conreu de Maçanet de la Selva.

que podem dir també és que a la comarca no es donen unes transformacions tan espectaculars com a d'altres indrets del nostre país, però si comparem les dades que tenim de principi de segle amb les del final, es palesa una notable millora. A la Selva no es produeix una especialització cap al conreu de la vinya, conreu que donava un elevat marge de benefici, però en canvi caldrà estudiar en profunditat l'especialització cap als recursos del bosc. A la Selva, llevat de casos aïllats, no hi trobarem tampoc una activitat manufacturera comparable a la d'altres indrets de Catalunya.

Tot i aquestes mancances, però, la imatge de la comarca dona, sobretot en apropar-nos al final del segle XVIII, és la de ser una zona dedicada bàsicament a l'agricultura però amb una interrelació total amb les activitats artesanals presents a tots els pobles i amb una articulació amb el mercat com hò demostren l'elevat nombre de mercats locals que s'hi enregistren.

En definitiva, doncs, sense assolir nivells espectaculars comparables a d'altres indrets del Principat, l'anàlisi de l'agricultura

és positiva i és aquesta activitat la que posarà les bases pel creixement comarcal al llarg del set-cents.

BIBLIOGRAFIA

BOADES I RASET, J. (1986): **Girona després de la Guerra de Successió. Riquesa urbana i estructura social al primer quart del segle XVIII**. Girona, Monografies de l'I.E.G.

BOADES I RASET, J. (en premsa). «Agricultura i estructura socio-professional a Riudellots de la Selva, segons els cadastres de 1730 i 1819». Girona, **Annals de l'I.E.G.**, 28.

BOADES I RASET, J. (1984): «Aproximació a les transformacions del litoral català a la primera meitat del segle XVIII: el cas de Sant Feliu de Guíxols». Barcelona, **Actes del 1r. Congrés d'Història Moderna de Catalunya**. Universitat de Barcelona, pp. 267-279.

BOVER I PAGESPETIT, A. (1985): **Estudi de les formes de vida i dels canvis econò-**

mics i socio-culturals en un municipi del Montseny: Arbúcies (1850-1940). Tesi de Llicenciatura, U.A.B., inèdita.

GARRABOU, R., SERRA, E. (1978): «Els estudis d'història agrària a Catalunya». Barcelona, 1r. **Col.loqui d'Història Agrària**, Ed. Diputació de València.

MIQUEL AGUSTÍ, FRA (1980): **Libro de los secretos de agricultura, casa de campo y pastoril.** Tarragona, Ed. Llibreria Catedral, 580 pp. (edició facsímil de la de 1724).

NADAL I FARRERAS, J. (1983): **Del segle XVI al XVIII.** Conèixer la Història de Cata-

lunya. Barcelona, Ed. Vicens Vives, 166 pp.

PONZ, A (1787): **Viage de España. En que se da noticia de las cosas mas apreciables y dignas que hay en ella.** Tom. XIV. Madrid.

VILAR, P. (1975): **Catalunya dins l'Espanya Moderna.** Vol. III. Barcelona, Edicions 62, 658 pp.

YOUNG, A. (1970): **Viatge a Catalunya - 1787 -.** Barcelona, Ed. Ariel, 117 pp.

ZAMORA, F. de (1973): **Diario de los viajes hechos en Cataluña.** Barcelona, Ed. Curial, 510 pp.